

Q

1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025
2026
2027
2028
2029
2030
2031
2032
2033
2034
2035
2036
2037
2038
2039
2040
2041
2042
2043
2044
2045
2046
2047
2048
2049
2050
2051
2052
2053
2054
2055
2056
2057
2058
2059
2060
2061
2062
2063
2064
2065
2066
2067
2068
2069
2070
2071
2072
2073
2074
2075
2076
2077
2078
2079
2080
2081
2082
2083
2084
2085
2086
2087
2088
2089
2090
2091
2092
2093
2094
2095
2096
2097
2098
2099
2100

10
78

A

KELETI KÉRDÉS

MAGYAR SZEMPONTBÓL.

IRTA

REMÉNYI KÁROLY.

4.

PEST,

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV MAGY. AKAD. NYOMDÁSNÁL

1867.

KALPÁNYI KIRÁLYSÁG

UDVARHÍZSÉGI KÖNYVTÁR

UDVARHÍZSÉGI KÖNYVTÁR

DR. BALLAGI GÉZA.

A

MAGYAR NEMZETNEK

?

AJÁNLVÁ.

„De a századok eltelnék, s a viszonyok megváltoznak. — — — — Magyarország most bizonyára hatalmas szövetségese lenne egy szabd Törökországnak.“

Igy irt a „Pesti Napló“ a szultán budapesti látogatása alkalmából, 1867. aug. 1-én.

„Ez a nemzet (t. i. a török) nem is olyan irtóztató, valamint a híre vagyon. — — — — Istennek legyen hála, akár hol találjunk törököket, mindenütt jó szívvel látnak minket; mert a török leginkább a magyarokat szereti. — — — — Hogyha pedig ezzel a kevély görögökkel volna dolgunk, itt eddig nem lakhattuuk volna. Ezek noha keresztények, de bennünket gyűlölnék. A pedig bizonyos, hogy legkisebb ártalmokra nem vagyunk: ők ártanának nekünk, ha lehetne.“

Igy irt Mikcs Kelemen 1725. január 16-án Rodostóban.

„Le public et le gouvernement moscovite font un si bruyant étalage en faveur des chrétiens sujets de la Turquie. Les Turcs sont mille fois plus doux et plus justes envers le raïas, que les Russes envers les Polonais.“

Journal des Débats.

Előszó.

Ez évben volt, hogy Konstantinápolyt meglátogatám. Látogatásom a legnevezetesebb időszakra esett, midőn t. i. Omer pasát Krétába küldték; midőn a szerb fejedelem, III. Obrenovits Mihály herceg, a szultán trónja elé járult, hogy köszönetet mondjon a dunamelléki szerb várak főparancsnokságának reá ruháztatásáért, — s végre, midőn Mr. Bourée, a fényes Porta melletti francia nagykövet, III. Napoleon Párisba hívó levelét adá át a szultánnak.

Oly tények, melyeknek fontosságáról Európa már is meggyőződhetett.

Mielőtt Konstantinápolyba mentem volna, néhány év alatt beutaztam a magyar szent ko-

rona összes tartományait, s aztán az osztrák örökös tartományokat; mindenütt kiváló gondot fordítván főleg a szláv népfajok helyzetének kiismerésére. Végül beutaztam egész Havasalföldet, Moldova egy részét és Belgrádot.

Ily előtanulmányokkal fogtam Konstantinápolyban a dologhoz, és hiszem, hogy amit valaki szilárd akarat, s tudományos és befolyásos férfiak elősegítése mellett, pár hónap alatt fölvilágosodásban elérhet, azt elértem.

A köd, mely a „keleti kérdést“ illetőleg látkörömet addig elborítá, napról-napra mindinkább szétfoslott; kezdtem tisztán látni, és nagy volt örömem, ha rá gondoltam, hogy hazámban a törököt jobb színben tüntethetem fel, mint eddigi híruk.

Haza is jöttem a koronázás előtt. Irtam a „Pesti Napló“-t, Fővárosi Lapok“-t és a „Vasárnapi Ujság“-ba, a közönség minden rétegéhez, s beszéltem ahol csak megfordulék; irtam és beszéltem Törökország fejledező jobb viszonyairól. De csakhamar sajnosan kellett tapaszt-

talnom, hogy szavaim a pusztában kiáltóé. Annyira megszokta már közönségünk a törökről csak hamis, költött híreket hallani, hogy az igazat nem is akará elhinni.

Engemet e körülmény szomorított, de el nem csüggesztett. Az időbe vetém bizalmamat, s az idő elég gyors volt segítségemre jönni.

Avagy kérdem, most, midőn a szultán Európa látogatásából székvárosába visszatért, nem változott-e a közvélemény felőle hazánkban is? Mondhatja-e még valaki, hogy a török elvesz, mert a polgárosodott világgal nem akar haladni?

Hogy a fogalmak e tekintetben a régibb időkre nézve is sokban jogosítlanok valának, s hogy a tévelyben megmaradni önkárunk nélkül tovább nem lehet: ezt kimutatni, egyik főcélja munkámnak; másik feladatom pedig: föltüntetni amaz előnyöket, melyek egy erős török birodalom létéből reánk magyarokra, nemkülönben az ausztriai társbirodalomra nézve származhatnak.

VIII

S most még egyet.

Előadásimban nem volt szándékom sem a görögöt ördögnek, sem a törököt angyalnak festeni; mert mindkettő csak ember azon különbséggel, hogy amaz sokkal rosszabb, em. z pedig igazán jobb hirénél, miként azt II. Rákóczy Ferencz kamarása Mikes Kelemen is, már a mult században, történeti hűséggel bizonyítja.

Irtam Pesten, 1867. augusztus 19-én.

Reményi Károly.

I.

„En vérité, je le dis hardiment à ce gouvernement moscovite, les musulmans sont plus justes, plus humains, et même plus chrétiens pour leurs sujets slaves, qu'il ne l'est pour les Polonais, ses frères en Jésus-Christ.“

Egy röpiratból. ¹⁾

A politikai világ mai napig sincs azzal tisztában, hogy Oroszországnak Törökország ellen század óta követett, hol alattomos, hol nyilt, de mindenben és mindig egy célra törő politikáját Péter czár állítólagos végrendeletének tulajdonítsa-e? vagy csupán a féktelen czárizmusnak, mely — vallására hivatkozva — magát a byzanczi caesarok utódjának szeretné elhíttetni; nemzetiségére nézve pedig még Nagy Constantinon is jóval tovább megy: macedóniai Nagy Sándor örökségére formálván jogokat.

S bármennyire ábrándszerű is, a mit mondék, de való. Jól emlékszem, miszerint ezelőtt két évvel még magyar nyelven is, egyik tekintélyesebb lapunk tárczájában olvastam a „Szlávokról“ cikkekét, melyekből eléggé világosan kitűnt, hogy e népfaj szereti magát Nagy Sándor viláгурalmának egyenes utódjául tekinteni.

Ám hiszen álmodozzanak kedvük szerint, kiket az ilyesmi boldogít; én itt, nem akarván tárgyamtól

¹⁾ „Les Ottomans et les Moscovites.“ Paris, 1867.

eltérni, még Péter czár végrendelete fölött sem vitázom, hanem egyenesen nagyravágyó II. Katalin czárnót emlitem fel, mint akinek uralma alatt az ismeretes „g ör ö g t e r v“ megszületett, s azóta soha többé Törökországnak béke nem hagyatott.

Ez időpontot — a XVIII-dik század utolsó harmadát — lehet fölvenni arra nézve is, melyen túl a török hatalom Európában semmi újabb birtok-hóditást nem tőn, tenni nem is kísérelt. Megállott mint az orosz lány, ki észrevette, hogy életére törnek.

Milyen volt a török uralom a XV—XVIII. századok alatt: vérengző, türelmetlen és zsarnok-e? Ezt bizonyítgatni fölösleges. Más — keresztény hatalmak sem voltak abban az időben: szabadelvűek, egyenlőség-hirdetők, toleránsak és népjog elismerők. A francia forradalomig (1789) mindenütt virágzott a kiváltságosság.

Azt állítani is azonban, hogy az Oszman uralkodók Konstantinápolyba léptükkel a keresztény vallást eltiporták volna: nem egyéb a történelem szándékos elferdítésénél.

Avagy eltörülték-e, akár kezdetben, akár később bármikor is: a keleti főpatriarchátust? És leszámítva egyes visszatorlási esetet, nem volt-e emez egyházfőknek az egész birodalom területén hiveik fölött mindenkor teljes egyházi, sőt hol több, hol kevesebb világi hatalmuk: autonomiájuk is? Bizonyítsa be ennek ellenkezőjét valaki a történelemből.

A vallás védelmét adni tehát okúl az orosz beavatkozás mentségére, kezdettől fogva csak ürügy volt; mennyivel inkább áll ez napjainkban, midőn

mindenki meggyőződhetik róla, hogy az egész török birodalomban teljes vallás-szabadság uralkodik.

Ha tehát a fogalmakat összezavarni nem szándékunk, ha szeretjük az igazságot, akkor el kell ismernünk azt, miszerint a keleti kérdésnek a vallással semmi köze. Itt csak győző és legyőzött népekről van szó, és csak történetes dolog, hogy a győzők: mohamedánusok, a legyőzöttek pedig részben keresztények ¹⁾, akik, ha mint görögök, bulgárok, örmények stb. nemzetjogaikat visszakövetelik: azt érthetem; de mint keresztények nem panaszkodhatnak a török ellen semmit, mert élvezik a XIX-dik században elért lehető legteljesebb vallás-szabadságot; sőt épen vallásuk különségénél fogva birtak és bírnak folyvást bizonyos fokú autonómiával, amennyiben kezökben van az iskola; az ő egyházi hatóságai bíráskodnak polgári pereikben; kötik házassági szerződéseiket; ítélnék végrendeleteik érvényessége fölött, s azokat végrehajtják; a magas Porta és a nép közt ők közvetítik az érintkezést, s így végeldöntésben az adók repartíciója s a büntető perek is tőlük függenek, az ő közbenjöttükkel intéztetnek.

Ez a normális eljárás az egész török birodalomban; ez a szerződések s a Hatty-Humajun által biztosított jogélvezete a keresztényeknek, s ezt a török kormány eddig általában szigorúan megtartá, pedig nem egyszer ép a keresztények érdeke beavatkozást javallott volna, például a papi zsarolások eseteiben.

¹⁾ Mert vannak ám nagy számmal meghódított mohamedánusok is, mint arabok, tatárok, cserkeszek, mórok stb.

Az állapot tehát itt ha rossznak mondható, csak azért rossz, mert kivételes; mert a kormányt zsibbasztja legfőbb állami föladatában, t. i. hogy a polgárok java felett szabadon őrködhessék.

Meg is kell az ily abnormis állapotnak szünni, mihelyt Törökországban alkotmány váltja fel a mostani absolutismust, ami ezentul nemcsak hogy kikerülhetetlen, de kezdeménye már létezik is.

Mielőtt azonban erről bővebben szólnék, itt röviden még jeleznem kell, hogy Törökországban, ép úgy mint nálunk, az alkotmánykérdést a nemzetiségi kérdés nehezíti.

A török míg hatalmában volt (pedig volt ám!) nem olvasztá magába a meghódított idegen nemzetiségű népeket. Oly politikája vala ez a számitás nélküli nagylelkűségnek, melyet most az illetők egy része hálátlansággal viszonzoz.

A népek hálátlanságán egyébiránt csak idealisták ütközketnek meg. Szilárd politikusnak bizni kell abban, hogy az idő által szentesített államjogok, ha védelmére méltányos, de tetterre kész bátor népek, előbb utóbb győzedelmeskedni fognak a nemzetiségi túlhajtott igények fölött.

Mindenki vágyát még isten sem elégíti ki, annál inkább elmondhatjuk tehát mi emberekül: „On ne peut pas plaire à tout le monde.“

Az államtesteket atomokra szétparcellázni csak oly igazságtalan törekvés, mint egész világrészeket egy jogar alá görbeszteni.

II.

„Greca fides: nulla fides.“

De szóljunk a görögökrül.

Ez a legkényesebb kérdés, mert Európa közvéleménye e körül van leginkább félrevezetve.

Hazánkban is mindenütt rokonszenv uralkodik irántuk, és ez dicséretére válik nemzetünknek, mert úgy tekinti a görögöt, mint aki folyvást a szabadságért vérezik.

Roszul esik ily szép illusióból kiverni másokat, miként bennünket kivert a tapasztalás és a tárgyunk körüli tanulmány.

Am menjen el a jó magyar Görög- vagy Törökországba, lakják ott csak néhány hónapig, s ha még azután is rajongni fog a görög szabadságért, akkor igazán irigylésre méltó ember, kit költői egéből a földi rút való soha le nem ránthat. ¹⁾

¹⁾ Idézhetnék itt a magán-élet és helyi esetekből száz meg száz példát, melyek a görög nép jellemét valódiságában feltüntetnék, de szorítkozom csupán a hellén forradalmárok színezésére.

A „Le courrier d'Orient“ Konstantinápoly egyik nagy lapjában ép az időben szólalt fel egy magyar legionárius a görögök ellen, midőn én a türök fővérosba érkezém.

De jelesebb volt és roppant sensatiót csinált május 6-kán a

Akik pedig nem szeretik, vagy nem tehetik az utazásokat, s így a személyes tapasztalástól meg vannak fosztva, azok vegyék elő a részrehajlatlan történelmi műveket, melyekben fel fogják találni — bár még igen közel vagyunk egyes események lefolyásához, de azért föl fogják találni bizonyítékait annak, hogy a görögök harczi sem e század harmadik tizedében, sem előbb sem később, nem vívottak tisztán a szabadság szent eszméjeért, hanem legtöbbször idegen zsarnok érdekében: orosz izgatás folytán.

Azoknak, kik Görögország egy részének kivívott függetlenségére hivatkoznak, felelhetem, hogy igenis a Görögkirályság ott áll, de csak francia és főleg angol kegyelemből.

A szultán hadai, az egyiptusi vitéz hadsereg már-már diadalmaskodott 1827-ben minden görög város felett, midőn az ügyes orosz diplomatiának sikerült interventióra bírni az angolt és francziát.

Említett év október 20-án N a v a r i n n á l, mint a tiszta kék égből a menykő, úgy csapott le az angol alatt egyesült szövetséges hajóhad a török flottára. E valóságos harczi-zivatar pár óra alatt alélttette II. Mahmud szultán hatalmát, azt a szultánét, ki török létére korának egyik legszabadelvűbb fejedelme volt, ¹⁾ aki birodalmában megindítá a refor-

„La Turquie“-ben foglalt levél, melyet egy francia: M. J. Giraud írt, ki többedmagával sietett Görögországba, hogy harcolhasson a szabadságért. Leírásából, melyet ily cím alatt közle: „Impressions d'un volontaire“ („Egy önkénytes tapasztalásai“) híú képet szerezhethet magának a t. olvasó új helleneinkről. — E könyvecske végén közöljük azt mintegy függelékül.

¹⁾ Az ő szavai valának: „Akarom, — ugymond — hogy minden alattvalóm, a muzulmán a mecszetben, a keresztény az ő templomában, s a zsidó synagógájában, egyenlően áldja uralkodóját.“

mokat, s eltörlé a jenicsárokat — Európának legfé-
 lelmesebb katonáit. Mahmud erős lelke ezáltal is a
 kor igényeinek kívánt eleget tenni, még ha vele bi-
 rodalma véderejét gyöngitené is, aminthogy tényleg
 tetemesen meggyöngíté. Hálából aztán a többi nagy
 hatalom fölhasználta belzavarát; teljesítették Orosz-
 ország forró ohajtását: megalakíták az új Görögki-
 rályságot.

De mint minden hibás tettet utól-ér a bünhődés,
 úgy érte utól csakhamar Angliát is és a többi inter-
 venienseket a történet Nemezise.

Navarint 1856-ban tömérdek nyugot-europai
 katona vérével, drágán kellett megváltani Sebas-
 topolnál.

Mily igazán mondja b. Kemény Zsigmond
 a krimi hadjáratról irt egyik dolgozatában:

„Sebastopol nem a kegyetlen sinopei csatáért
 lakolt, hanem a még jogtalanabb navariniért,
 melyet a saját érdekeikről elfeledkező ángolok és
 francziák vivtak. Akkor semmisült meg a török hajó-
 had, akkor lett a Feketetengernek kizáró urává Mik-
 lós czár.“

Ugyanezen kitünő hazai publicistánk mondja a
 görögökről, kik a krimi hadjárat kezdetén a muszka
 érdekében török ellen fellázdáltak:

„Európa közvéleménye ellenök for-
 dult, mert a török, kit megtámadtak,
 igazságos ügyet véd, és a muszka, kit se-
 gíteni akartak, jogtalan helyzetben
 van.“ — „A török birodalom épsége Eu-
 rópa magasabb érdekeivel öszhangzó.“

Minde tanulságos szavak a mai helyzetre is teljes érvényűek; tizenkét év nem változtatott semmit a báró úr kimondása igazságán.

Kandiában foly a harc, azon szigeten, melynek közel fele lakossága görögből lett mohamedánus, s melynek görög keresztényei hasztalan ontják vértüket.

Hogyne szitotta volna itt fel az ellenségeskedést újra az idegen szennyes önérdék; hisz ez a leghálásabb tárgy; lehet vele évekig bolondítani Európát; lehet a törököt háborgatni, hogy megkezdett reformutján, az állami boldogulás felé ne haladhasson.

Virgilius hajdan azt mondá: „Timeo Danaos et dona ferentes“, én pedig ma azt mondom: „Hirlap-olvasó, ne hidj a görög telegrammoknak, legkivált ha Athénből küldetnek szét a világba!“

S pedig mily szorgalommal küldetnek, mily orosz bőkezűséggel! Ugyhogy a lapok politikai szemlései, ily távsürgönyök összeállításából hetenként bizvást számíthatnak egy-egy vezérczikkre.

A ki ismeri, tudja, hogy Kandia geográfiai helyzete valamely fölkelő seregre nézve, még Montegrónál is előnyösebb; a rendes hadsereg csak roppant veszteségek árán érhet ott el aránytalan kis erdményeket. Innen a küzdés hosszú tarta-

Megengedem, hogy a török hivatalos bulletinek nagyítottak; de azt is határozottan állítom, hogy a

görög tudósítások kilencz-tizedrésze meg teljesen költött.

Mindenféle greco-szláv és más nyelvű — oroszok által inspirált — ezer lap nem-e évek óta rendszeresen tudatja a világgal, hogy az ugynevezett, és kevesektől ismert, keleti kérdés miatt **legközelebb** egész Törökország lángba borul. Természetes, ez nem következik be, de elégséges: ha a keleti kérdéssel sikerül folytonosan ijesztgetni a világot. A világ hiszékeny, „Mundus vult decipi“, — jól tudja ezt az orosz és szolgálja a görög.

Állítatják például, hogy Kandia belsejében (mert az ilyesminek mindig ott kell történni, hol senki sem látja) tehát, hogy ott iszonytató kegyetlenségeket visz véghez a török; hanem arról mélyen hallgatnak, hogy nem volt-e az provokálva, s hogy más oldalról, ha teheték, nem hatalmaskodának-e a görögök talán még jobban is?

Legtöbb esetben kistül, hogy túlozva adattak elő a dolgok, dementiroztatnak határozottan; de bánja is azt az orosz és görög; a világ a dementiknek soha sem ad oly teljes hitelt, mint a friss rém-telegrammoknak.

Az iránt is ámitásban tartják a greco-moszkoviták Európát, mintha Kandia fölszabadulása esetére Görögországhoz vágynék csatoltatni; pedig ettől a gondolattól tán jobban borzad, mint bármitől.

Am végzem e szakaszt, azon szavaim ismétlésével, melyeket a „Pesti Napló“ számára Konstantinápolyból ezelőtt négy hónappal irtam, midőn t. i. már meglehetősen ismerém ugy a görög jellemet, mint a törököt.

Írám, hogy „Az isteni gondviselés művét látom abban, miszerint a gyökerében megromlott görög uralmát Keleten a török váltá fel.“

Visszaállítása a görög császárságnak, miről némelyek ábrándoznak, nem is lenne egyéb, mint hódolás oly eszméknek, melyeket a világ e kifejezéssel „Bas-Empire“ rég elítélt. Ez az ó görög császárság czime Nyugat-Európában; az új görög császárságot tehát méltán elhalaszthatjuk ad grecas calendas.

III.

„En Turquie il n'y a de persécuteur que le clergé grec.“¹⁾

Mielőtt a török alkotmányról szólnék, röviden föl kell tüntetnem a birodalom egyes népeit.

A görögürül imént már szóltam, most tehát kezdem a bulgáron, kiről Europa néhány század óta csak ma hall ismét valamit.

„Van-e bulgár kérdés?“

Ha ezt kérdi tőlünk valaki, arra igenlőleg felelünk. De ha azt kérdik:

„Van-e bulgár nemzeti mozgalom?“

Ezt, habár a hirlapok régóta hirdetik is, én tagadom.

A Duna-Vilayetben (Bulgáriát a török közjog igy hívja) csendes a nép;²⁾ de az orosz propagandának tetszett Bucarestben egy comitét ala-

¹⁾ „Les Ottomans et les Moscovites“ Paris 1867.

²⁾ Jöhetett volna-e máskülömben a kormányzó Midhát pasa, kíséretével együtt a szultán elé Pestre?

kitani, mely röpiratokat írjon „Bulgária sebei-
ről“¹⁾ s aztán szervezze a brigantaggiót.

A török kormány teljesen ismeré előre az egész tervet, félhivatalos lapjában el is mondá szórul szóra úgy a mint bekövetkezők. Igen természetes tehát, hogy ily móddal a moszkvai-bulgár vállaiatnak, melyet a roszt időjelek daczára sem hagytak abba, a török éberség miatt csúfosan meg kellett buknia. Talán jövő esztendőre más alakban újra kiűt valahol a szeg a zsákból.

Fontosabb ennél ismerni az igazi bajt, mely a bulgár népet régtől fogva nyugtalanítja.

S ez vallási — illetőleg papi dolog.

Tény ugyanis, hogy Bulgáriában, a konstantinápolyi görög főpatriarchátus befolyásánál és egyéb okoknál fogva is, a papi méltóságokat és tisztségeket századok óta görög nemzetiségű férfiak monopolizálták.

Azt pedig már a fentiekből tudjuk, hogy Törökországban a papok nemcsak a lelki ügyekkel foglalkoznak, hanem hivataluk közvetve vagy közvetlenül átkarolja a népnek ugyszólván összes erkölcsi, polgári és gazdasági életét.

Mivel pedig a görög papok ezen nagy hatalmukkal visszaéltek: a zsarolást, mellőzést, nyomást és panhellenesítési törekvéseket végre megúnta a

¹⁾ E röpirat, melyet némelyek úgy híreszteltek, mint a szultánhoz is benyújtott petitiót (memorandumot) s mely telve van alaptalan panaszokkal s mód nélküli követelésekkel a „Daily News“ kellő értékére szállítá le, miként azt reproducálva a „Levant Herald“ f. évi 9 ik számában is olvashattuk.

békés természetű, szorgalmas bulgár s most — mint egyik felszólalásban olvasám — „hat millió, a szultánhoz leghivebb bulgár-szláv nép követeli jogait, egy millió — az oszman trón ellen mindig conspiráló görög ellenében.“

Ők, kiket vallási nevük (görög-keleti hitű) összezavar nemzeti nevükkel (bulgár), nemzetiségük biztosítékát — ugymond — csupán egyházuk nemzeti önkormányzatában lelhetik.

1861-ben megelégedtek következő követelésekkel.

1) Püspökeiket a nép válassza egyszerű majoritással.

2) A bulgár egyházak és iskolákban mindenütt a bulgár nyelv és ne a görög használtassék.

3) A központi synodusnak (Konstantinápolyban) felét görög felét bulgár képezze.

4) A patriarchátus mellett, világi és egyházi bulgár férfiakból, számra hat tagu tanács alakittassék, mely tanács elnökét mindig az egyháziak közül, a patriarcha megerősítése mellett, maga választja. — Ez elnök lenne aztán állandó közbenjáró, a magas Porta és a bulgár nép között. E tanács ítélne a bulgárok közti pörökben, a mennyiben azok a császári török kormánynak nincsenek fentartva. A görögök és bulgárok közötti pöröket vegyes commissió döntse el.

(Azt a pontot, hogy a főpatriarcha ezentul is állandó a görög legyen, érintetlenül hagyák.)

A görög „notabilisok“ elfogadták e követelése-

ket, de a synodus visszavetette; amit többé nem is bánnak a bulgárok, mert az elfogadás által érdekeik ugyanis inkább csak névleg, mint valósággal biztosítottak volna: miután a főpatriarcha személyes főhatalma, és kezdeményezési jogánál fogva a bulgár tagok erőfeszítéseit mindig könnyen neutralizálható vala.

Most tehát „saját bulgár patriarchát, saját bulgár synodust, világi érdekeik saját képviselő tanácsát kívánják, mindannyit a szultán felügyelete és védnöksége alatt Konstantinápolyban: a központban, mint a honnan a többi tartományokba az éltető lég szétterjed, és ahol a többi tartományok érdekeinek viszhangja egybegyűjtethetik.

Mindezt ők szellemi és anyagi jövőjük érdekében kívánják.

De betöltheti-e kívánságukat a szultán, kinek keze keresztény vallási dolgokban a szerződések által sokféleképp meg van kötve.

Erre csak egy mód van, ha t. i. a szultán az alább kifejtendő alkotmány terére lép. Mert bármily igazságos akarjon is lenni keresztény alattvalói irányában, minden látszólagos ürügyet az orosz részről beavatkozásra, szerintem, csak oly birodalmi szabadelvű intézmény felállításával szüntethet meg, melynek szilárd polgári erődein a speciális vallási és nemzetiségi privilegiumok rést ne törhessenek.

A macedonok, thessalia-epirusbeliek (stb.) többé kevésbé úgy vannak az insurrectióval, mint a bulgárok: fizetett bandita-csoportok háborgatják koronként, de általános fölkelésre sem ok, sem kedv nincs.

Egyiptomról s a többi áfrikai és ázsiai birtokokról itt hallgatok, noha ez oldalról is támadt már nem egy terv, mely végczélját Konstantinápolyba helyezé. Magva a keleti kérdésnek mindazáltal csak az europai birtok marad.

Szerbiáról s az egyesített Dunafejedelemségekről, mint a magas Porta tributusaíróól, következők észrevételeim.

Amaz ügyes politika, melyet ez év tavaszán a magas Porta a dunai török-szerb várak parancsnokságának III. Obrenovits személyére lett ruházása által követett, már is megtermé jó gyümölcseit.

Semmi élet-érdekét a török nem áldozta fel, Mihály herceget pedig országával együtt lekötölezé.

Nem is hiszem, hogy mig e fejedelem trónon marad: Szerbia részéről, akár közvetve — akár közvetlenül veszély fenyegetse a szultán birodalmát.

Közvetve nem, mert a bujtogatásokat Bosznia és Hercegovinában (stb.) a törökön kívül Ausztria is ellenőrzi.

Közvetlenül pedig azért nem, mert a munkás és bölcs fejedelem (Obrenovits Mihály) belátja, hogy

országára nézve sokkal jobb két kézzel hozzálátni a békés haladáshoz, mint eszközévé lenni külről szitott végetlen és féktelen izgatásoknak.

Nemzetgazdászilag, pénzügyileg, sőt honvédelmi szempontból is — magam láttam — aránylag mily óriási haladásokat tőn a kis Szerbia, mióta I. Obrenovits vaskeze rendbehozá, s fia kezére, a mostani herczegre másodszer visszakerült.

De sőt még azt is bátran el lehet mondani, hogy népesedését illetőleg: a mennyire fogynak Magyarországon a szerbek. ép annyira erősödnek Szerbiában. A fogyás okát pedig nálunk hiába keresnők az elmagyarosodásban, mert hisz ezen százalék alig tekintetbe vehető; — valaminthogy a gyarapodás is Szerbiában nem a tőlünk oda visszaköltöző szerbek által történik, hanem a szabad és czélszerű politikai intézmények folytán, melyek Szerbiába mindenhonnan számtalan idegent édesgetnek.

A magyar szerbek folytonos fogyásának okairól itt röviden csak annyit mondván, hogy az a szerbeknek önmagukban rejlő hibáik miatt történik, áttérek ezennel a *Duna fejedelemségekre*.

E szép és gazdag tartományt belső pártviszály emészti, főbaja az állhatatlanság s ábrándozás, valamint a munkátóli iszony.

Ugyanazért alkotmányának, melyet sok más nemzet megirigyelhetne, kevés hasznát veszi.

Fejedelmét, Kúza herczeget, oly hibákért kergette el a nép, melyben maga is folyvást lézeng. Pedig e fejedelemnek voltak elévülhetlen érdemei is.

1) Átala lón az ige testté: Moldovának Oláhországgal való egyesülése.

2) Ő vitte keresztül hazájában a jobbagyság eltörlését.

3) A rumán egyházakat egyszer mindenkorra a görög papok kezeiből ő szabadította ki.

Am most ott van I. Károly, mint egyén igen becsületes, derék herczeg ifju; miért nincsenek vele megelégedve a románok? Hihetőleg mert német.

Valóban midőn 1866-ban a kül befolyás Bukarestben Hohenzollern Károlyt kiálltatta ki hospodárul, nagyot csalódott, ha azt hívé, hogy ezáltal szabad tért nyert a török vagy magyar ellen — a mikor csak tetszik — agitálhatni.

Gazda nélkül csinálták a számadást.

Hogyan van, miszerint sokan azok közül, kik a 1867. február 11-ki palota-forradalom részesei voltak, most visszaohajtják I. János Sándort?

Hogyan van, hogy többen, kik az unio-országgyűlésnek oly buzgó tagjai valának, most Moldova érdekeit Oláhországtól elkülönözve kívánják érvényesíteni?

Micsoda állandóság ez!?

És ily dolgok közepett holmi egyetemes román congressus által vélnek port hányni a világ szemébe? A moszkovai példát csak nem akarnák tán utánozni? hisz ez nekik rettenesen illenék.

Vagy a nyelvészeti egység szempontját emlegetik? A görög „Hacteria“ is 1814-ben „Műzsák barátja“ czimet vett fel, s azért mégis kedvencz foglalkozása csak az agitáció volt.

Szörnyed a világ, hogy micsoda roppant egy hatalom lehet az, Moldva-Oláhország, Bukovina, Bessarábia, Transylvánia, Banátus, Macedonia (stb) románsága!

Pedig ezeknek egyesülése csak oly lehetetlen, mint lehetetlenség életteljesen összerakni egy szét-darabolt embert, kinek némely tagját távol — idegen földön — már az enyészet is megfogá.

Jobb volna kétségtelenül a románokra nézve nem kalandozni az ideák országában, hanem saját szép hazájuk roppant gazdagságát kifejleszteni, népét boldogítani, s megemlékezni a történeti multról, melyben ők századokon keresztül a magyar királyok védnökségét s az erdélyi nemzeti fejedelmek barátságát élvezék.

Olvastam valahol, hogy Magyarország s a Dunafejedelemségek közös érdeke a kettő közötti szoros egyesülést kívánná. A szláv-áramlat ily óhajtatást érthetővé is tesz.

De mit ér a jó terv, ha kivitelére egyik részről semmi hajlam. A románok mindinkább messze távoznak azon uttól, mely a magyar barátságához vezet.

Vagy megnyerő-e talán az a modor, melylyel a bukaresti lapok rólunk magyarokról beszélnek: barbár fajnak nevezvén bennünket, kit, a törökkel együtt Ázsiába kell visszakergetni!

És mióta hódították ők meg Erdélyt, a Bánátust, Máramaros, Szathmár stb. megyéket, hogy ezekről csak úgy irnak, mint „Rumániának Kárpátokon túli részeiről.“

Ők, kik otthon a más nemzetiségűeknek semmi legkisebb engedményt nem tesznek, s mindenütt kizárólag csak a román nyelvet ismerik el hivatalos közegül, pedig Moldovában ugyancsak nagy magyar-telep. és sokhelyt számtalan szerb, bulgár, német és görög lakik országukban; micsoda joggal követelhetnek ők fajrokonaiik számára a magyar sz. korona területén több jogokat, mint a mennyit a nemzet, az államnak egysége, érdeke és célja veszélyeztetése nélkül, számukra törvénybe foglaltatni kész.

Vagy talán az állam egysége kevesebb biztositékot kíván Magyarországon, mint a Dunafejedelemségekben?

De nem folytatjuk tovább e tárgyat. A tanulság belőle nagyon is szembetűnő:

Rumániának önérdeke parancsolja, hogy mind a souzerain Porta, mind Magyarország irányában a jó szomszéd-ságot főntartani iparkodjék.

IV.

„Audiatur et altera pars!“

Az 1856. február 18-án kelt Hatty-Humajun (török császári levél) maga idejében, mint általában tudva van, a krími háboru egyik legfontosabb vívmányául tekintetett, mert abban a muzulmanok, keresztények és zsidók egyenjoguságának kerestül vitele van biztosítva, s az ország javát célzó egyéb reform intézkedések kimondva.

Annak mentségeül, hogy nevezett Hatty-Humajun tartalma mai napig sincs az utolsó betűig életbe léptetve, a török kormány nemrég egy hivatalos fejtegetést (exposé) bocsátott közre, melyben több czáfolhatlan okot hoz fel.

Mindenekelőtt megjegyzi, hogy mélyre-ható reformokat Törökországban csakugy nem lehet rög-tönözni, mint más civilizált államokban, hol a haladást mindenütt lassanként látjuk a központból kisugárzani.

És a természetes akadályokhoz a szultán birodalmában mesterséges gátak is járulnak: a külföldről szitogatott belnyugtalanságok.

Mindezek daczára senki sem tagadhatja, hogy a Hatty-Humajun legnagyobbbrészt már foganatosította, s hogy e szerint a török kormány újításaival az elmélet teréről a gyakorlatira tért; régi rendszerével mindenesetre örökre szakított.

Tartományait közelebb vilayetekre fogja osztani, miután az erre czélzó kísérlet Boszniában és a Dunatartományban (Bulgária) két év óta teljesen sikerült.

A vilayet-rendszer: az igazságszolgáltatás, pénzügy és közigazgatás oly szervezetét foglalja magában, melyben muzulman és nem muzulmanok közös képviselő testületekbe választatnak, a községitől föl a tartománytanácsig. Tehát: municipális autonómia.

Az ottomán alattvalók élete és vagyona, kivétel nélkül törvények védelme alatt áll. Egy új büntető codex és kereskedelmi törvénykönyv van, évek óta, hatályban.

Sőt f. évi június 17-ke óta az idegenek is teljes jogczimmal birhatnak a birodalomban ingatlanokat. Egyenlőség van behozve az örökösödésre nézve, valamint az adózásban is.

A szabad vallásgyakorlatot illetőleg pedig méltán följogosítva érezheti magát a török kormány exposéjában ¹⁾ így kiáltani fel:

1) Megfoghatatlan előtem, hogy magyar lapjaink e hivatalos fejtegetésről semmi tudomást nem vettek. Bécsi lapok közül olvastam a „Nenc Fr. Presse“-b n. Nagy sensátiót egyébiránt csakugyan nem kértett a dolog, mert hiszen a greco-szláv s a német — orosz poroszoktól augalmazott lapok az olyasmikről mélyen szoktak hallgatni, mik a török kormányt szebb színben tüntethetnék fel, mint a hogy ők festik.

„Az ottomán kormány büszke arra, hogy húsz év alatt elérte azt, mire másutt évszázadok kellettek, — mindenki ugyanis, aki Törökországban élt, be kell hogy ismerje, miszerint nincs ország, hol a különböző hitfelekezetek vallásukat nagyobb szabadsággal, türelemmel, nyilvánossággal és ostentatíóval gyakorolhassák!“

A keresztények magasabb hivatalokra mind sürübben alkalmaztatnak; ott van például Libanon jeles kormányzója: Daout pasa; ő sem muhamedán, hanem örmény keresztény. Ott vannak a külföldi udvaroknál a követek, mennyi keresztény képviseli közülök a magas Portát!

Ott vannak a magasabb állami pénzügyintézetek, s a főtörvényszéki tanácsok, melyekbe keresztények állandó jogokkal alkalmaztatnak, noha a Hatty-Humajun 31-ik pontja csak időről időre ígéré őket meghívni.

A császári iskolák a keresztények által is látogathatók; s a keresztények külön tanintézeteibe csak annyiban avatkozik a kormány, a mennyiben nyilvános izgatókat tanári állásoktól távol tart.

A muzulmánok és nem muzulmánok közötti polgári és bünvádi esetekre, a nagyobb városokban, európai eljárással, vegyes tribunálok állnak fenn.

A törvények codificálása, a birodalom valamennyi nyelvére átfordítása és rendszeres kihirdetése bulletinek által divatban van.

A budget évek óta rendszeren közzétételik, ebből

látjuk, hogy a török kormány a már kész vagy engedélyezett vasutak kamatbiztosítására 20 millió piaszttert utal, stb.

„Kitünik az előadottakból, hogy a reformok a vallási türelmet illetőleg teljesen bevégzett tények; a polgári egyenjogúságot illetőleg pedig a legnehezebb lépés már meg van téve, a mennyiben a kormány győzedelmeskedett oly elveken, melyek az újítások utjába áthághatlan akadályokat látszottak gördíteni; — végre pedig, hogy az eddigi vívmányok kezeskednek a további munkálatok sikere iránt.“

Ide illenek Mr. Layardnak, az angol parlament szabadelvű tagjának szavai is:

„Én — ugymond — mindig azon meggyőződéshez ragaszkodtam, hogy ha Törökországot csak békében hagynák, nem sokáig kellene az ország emelkedésére várni. Nincs ország, mely az utolsó 25 év alatt oly tetemes javításokat kezdeményezett volna, mint Törökország, mely e tekintetben némely keresztény országot már is túlhaladt. — — Fájdalmas érzéssel olvasom, amit itt-ott annak szükséges voltáról irnak, hogy a törökök Európából kiűzessenek. Ez iszonyu kívánság, kivált mikor szabadelvű lapoktól jó. — Miért szoritanának ki lakhelyeiből három vagy négy millió embert? Talán csak azért mert muzulmánok? Épen oly joggal követelhetné valaki, hogy valamennyi angol üzessék ki Irlandból. Félretéve e gondolat embertelenségét, annak valósítása félelmes csapással sujtaná politikánkat.“

V.

„Que l'activité humaine se déploie dans les combats ou dans ceux de l'industrie, c'est toujours la même faculté.“¹⁾

Emez igazságot az egyiptomi alkirály ikerfivére: herczeg Mustafa Fazil pasa mondá, a mult télen.

Kettős czélja volt vele:

1) Külföldnek bebizonyítani, mennyire téved, midőn a törököt absolute csak hadi szolgálatra tartja képesnek.

2) Serkenteni a szultán kormányát. Mert egy ugyan a képesség forrása, de a vitéz török katonából kitűnő iparos, földmives (stb.) mégis csak úgy válhatik, ha az akadályok, melyek őt békés fejlődésének útjában gátolják, elháríttatnak.

Erre nézve a Mustafa Fazil pasa által ajánlott legüdvösebb és legegyszerűbb mód: az alkotmány, kiterjesztve Törökország minden népére egyenlőkép.

¹⁾ Magát a Törökországban korszakot alkotó művet, melyből az idézetet vevém, a t. olvasó kétségtelenül ismeri, s így azt nem elemzem. De engedjék meg nekem itt kinondani, hogy Mustafa Fazil pasa fölléptét hasonlítsam a mi nagy Széchenyink fölléptéhez. Széchenyi is hasonlóan lepte meg hazáját politikai irataival, melyekben a loyaltás bátorsággal, a kifejtett politikai nézetek prófétai szellemmel egyesültek.

Ez az a varázs szó, mely tevékeny és erélyes polgárokat teremt; ez szüntetheti meg egyedül a visszaéléseket, melyek a felelősség nélküli kormány-nyal együttjárnak. Az uralkodó népeinek kívánatait csak úgy ismerheti, ha azok képviselőik által közvetlenül járulhatnak elébe. Az alkotmány a szabadság föltétele, s a szabadság a javak elseje, melyet nem pótolhat semmi.

Kimondani tehát a szót, a szultánnak egyedüli mentőszerként nyíltan ajánlani az alkotmányt, ez polgári bátorság volt és időszzerű. Ezért becsülhetjük méltán oly nagyra Mustafa Fazilt, kinek föllépte eszünkbe juttatja igazságát amaz állításnak, hogy minden kor megtermi a maga férfait.¹⁾

Alkotmány és reformok, nem egészen egyremennek; mert míg amaz egyszerre megnyitja a tért és minden haladásnak jogosultságot ad; emez csak lassankint javít, s oly hosszú békeidőt igényel, milyenre nemzetiségi ultra-igények által fölzaklatott korunkban kevés a kilátás.

Reformtörekvések Törökországban is több mint félszázad óta észlelhetők; II. Mahmud (1808 — 1839) és fiai: Abd-ul Medsid s Abdul-Aziz mindhárman buzgó hivei voltak, s az utóbbi most is az, a haladásnak. Nemkülönben fölvilágosult szabadelvű s európaileg művelt diplomaták a jelenlegi török miniszterek, kik közül Fuad pasát a pestieknek is al-

¹⁾ Emil de Girardin, századunk egyik legnagyobb journalistája, Mustafa Fazil propositiójáról azt mondá: miszerint az Törökország megmentése lehetne önmaga által önmaga számára.

kalmuk volt személyesen megismerni. Ők mindany-
nyian a haladás emberei. Ámde a török birodalom
megifjítására, mint már mondtam, többé nem elégsé-
gesek az imperialistikus reformok: az egész nép-
re kell bízni, hogy megvédje és fölvi-
rágoztassa a birodalmat.

Az alkotmány pedig, substantiális elveit tekint-
ve, hiszem, csakugy keresztül vihető a muzulman
hódítók által birt Törökországban mint másutt. Mert
habár az állam feje a Korán főpapja is, az 1856-ki
Hatty-Humajunnál fogva ő maga t. i. a szultán tet-
tel bizonyítá be annak elismerését, hogy az állam
nem felekezeti — hanem polgári.

A mennyiben pedig a történelmi fejlődés és az
ethnografiai viszonyok Törökországban külön tekin-
tetek számbavitelét igényelnék: ez speciális feladata
lenne a török alkotmány pártnak.

En itt csupán constatirozni akartam:

1) hogy a török alkotmány párt, melynek feje
Mustafa Fazil pasa, s mely a reform-párttól különvá-
lasztandó, nem áll a levegőben, azaz kivihetlen czél
előtt.

2) Hogy az alkotmány-párt, bár azt Európa
„Ifju Törökország“ (La jeune Turquie) név alatt is-
meri, soraiban csak anyyi szürke, mint barna sza-
kállu férfit számít s ugy Konstantinápolyban mint
a vidéken napról-napra erősbül.

Mustafa Fazil pasa a szultánhoz intézett memo-
randumában kitérja a muzulman alattvalók több ne-

vezes hibáit; elmondja, hogy az igazhívók kezdik a meghódított fajt utánozni s nagyrészt elhagyták őseik férfias erényeit, melyek által azok képesek valának könnyű szerrel diadalmaskodni a vétkeiben elmerült görög császárságon.

De nemcsak erényeiben, hanem értelmileg, a tudományos műveltség tekintetéből is hátrább van a mai török a réginél. Ugyanazért a népnevelés fontosságát, Poroszország példázásával, ajánlja a szultán figyelmébe.

Mindez igen szép, sőt abban is igazat adok Mustafának, hogy a fatalismus-dogmájára nem engedi joggal hivatkozni a keresztényt; mert ők (a muzulmánok) igaz: meghajlanak az isteni gondviselés souverain és titokteljes hatalma előtt, de — ugymond — nem biznak-e a keresztények viszont az isten kegyelmében?

Csudálom azonban, hogy Mustafa-Fazil a társadalmi reformok szükségére nem tőn semmi újmutatást, s becégelte minden hibák orvoslásául az alkotmányt sürgetni, holott az — szerintem csupán politikai biztonságot szül, s kell hogy a népek minden tekintetben kiérdemeljék. Mert nagyon benne van a tehetségdús törökben is, ami — hála istennek — nálunk magyaroknál már szünetezni kezd: az indolentia és a minden áron való urhatnáság.

S a hárem-reform Törökországban nem volna oly alaptalan követelés, mint Európa műveltebb részeiben: a női-emancipáció.

Nem a vallási dolgokba akarnánk avatkozni, ehhez idegennek nincs joga. Amit mi a török társa-

dalom fejlődése érdekében szivből ohajtunk, az nem egyéb, mint hogy a török nő, kinek férje irányában, családja körében: a háremben majdnem több és biztosítottabb joga van, mint nálunk a nőnek, hogy ugyanő a kultársaságból se legyen kirekesztve.

Hős katonákat nevelni: jó volt az eddigi rendszer is; de kitünő polgárokat csak teljesen szabad anyák adhatnak a hazának!

VI.

„C'est uniquement grâce à cette anarchie européenne que la Moscovie c'est élevée à sa grandeur actuelle.“ (1)

Fejtegetéseinkben idáig érve, könnyü leend a következtetéseket levonnunk. Pontokra fognak szoritkozni.

1) Míg Európa hatalmasságai önmaguk, az emberiség s a haladás legszentebb érdekeiről meg nem feledkeznek, s az áldozatra leszködő farkasnak: Oroszországnak oda nem dobják a bárányt: Törökországot; addig a keleti kérdés nem veszélyes s kitörése is a török által elháritható.

2) Nem is más, csak maga a török kormány van kivatva arra, hogy a folytonos reform és alkotmány útján rendezhesse az oszman birodalmat. A barátságos hatalmak tanácsait a török kormány, mint eddig ugy ezentul is — hisszük — lehetőség szerint függetlenségének megóvása mellett számba veendi.

3) Az orosz czár és kormánya, mely keleti poli-

(1) „Les Ottomans et les Moscovites.“ Paris 1867.

tikájában annyira szereti keresztényvoltát eltérbe tolni, ha ad valamit Krisztus tanaira, akkor belátni kénytelen, hogy ő legkevésbé jogosult követ dobni a török fejére.

4) Az eddigi példákból okulva azonban meg vagyunk arról győződve, hogy az orosz, míg csak ereje engedi, nem hagyand békét a töröknek. Európának is tehát, míg csak önmagához hűtlen lenni nem akar, ellene kell dolgozni az orosz törekvéseknek.

5) Ausztria ép úgy, mint a vele — a pragmatika sanctiónál fogva — elválhatlanul egyesült Magyarország, e világ-tusában nem tehetnek másképp mint határozottan a török pártjára állni. Mert ugyanazon perczben, melyben a moskovitismus Konstantinápolyban győzedelmeskednék, vége lenne Bécs és Pestnek is, — a mennyiben t. i. arról van szó, hogy ott a habsburgi dynastia, s itt e dynastia alatt a magyar elem uralkodik.

6) Mi nem mondjuk, hogy a szövetség dertürebörura azonnal köttessék meg. mert ez nem egy féltől függ, s öszhangzásba hozandó a többi barátságos hatalmak eljárásaival is. Mi csak azt mondjuk, hogy e szövetség gondolatát annyira meg kell szoknunk, mikép vérré váljék, s adandó esetben ingadozásnak kitéve ne legyen.

7) Eltekintve attól, hogy a török oly egyetlen fajrokona Európában a magyarnak, ki nemes jelleménél fogva különben is méltó barátságunkra; országunk érdeke kiválólag követeli, hogy annak idejében szoros szövetséget kössünk vele. Mondám:

országunk érdeke, mert kell, hogy végre érdekeink után induljunk, s ne mindig a nagylelkűség politikáját kövessük. Ha még oly hatalmas gazdag nemzet is, mint az angol, mindenben csak érdekét keresi, hogyne férne az reánk Magyarországra?

8) A szövetségben nem fognak elszigetelve állni, ott lesznek okvetetlenül Europa nyugati hatalmasai is.

9) Azon ellenvetésre, hogy ily szövetségi eszmével a szomszéd szláv népeket magunk ellen zúditjuk, könnyü a felelet. Tapasztalásból tudhatja ugyanis mindenki, hogy bármit tegyünk, míg az orosz a keleti kérdésre irányzott elbizakodott követeléseivel és panszlav izgatásaival önkényt (?) vagy kényszerítve föl nem hágy, addig a szláv népek barátságára mi sehogy sem számítunk. Nem értem itt a lengyeleket s a hazai hű szláv polgártársakat, hanem az ugynevezett „moszkovai ethnografusokat;“ ezek csak addig jó barátai Magyarország és Ausztriának, míg látják, hogy gyöngék vagyunk. De mi-helyt észreveszik, hogy erősödünk, kész részükről a féltékenység, a gyanúsítás és mindenféle rágalom. Velük tehát a barátság akármit tegyünk elérhetetlen.

Az okoskodás ily körülmények közt igen egyszerű és világosan így áll:

Ha szövetkezünk a törökkel, akkor, igaz, a muszka befolyás alatti szlávok nem fognak szeretni bennünket, de legalább egy barátot nyercünk a törökben.

Ha pedig nem szövetkezünk a törökkel, akkor is az említett szlávok maradnak természetes el-

lenségeink. s martalékul hagyva nekik a törököt, majd aztán ránk jönnének. Jobb tehát egy jó barátot nyernünk, mint még egygyel több ellenséget szerezniük.

De különben is a török szövetség nem kicsinylendő. Háboru esetére 4—500,000 edzett katonát könnyen kiállit e hatalom. Csak jó vezetői legyenek, s a török katonával ma is. ép úgy mint a magyarral bámulatos eredményeket lehet kivívni.

10) S miután meg vagyunk arról győződve, hogy Ausztria jól felfogott érdekében Keleten nélkülünk, sőt ellenzésünk esetére is ugyanazon politikát lesz kénytelen követni; jobb tehát, ha ezen politikának nem gátlói, hanem inkább vezetői igyekszünk lenni. Magyarország ily móddal lehet legsikeresebben ismét fegyver-hatalomá.

11) Szükséges azonban, hogy Ausztria a Törökbirodalomban diplomatai képviseltetését — a menyire csak lehet, magyar államférfiakra bizza. Ennek történeti és részben törvényalapja amugyis ismeretes, s általában megjegyzendő, hogy főleg Keleten a magyar név vitézi tekintélye hagyománykép a népek emlékében még él. Nem elkapatottság tehát, vagy hiuság, ha azt mondjuk, hogy a külföldi követek politice a „Magyar királyságot“ jobban hangsúlyozzák, mint eddigelő.

A konstantinapolyi nagy követség fontos tiszte most oly férfi kezében van, kinél avatottabbat keresni sem lehetne, s e részben. míg ő (t. i. Prokesch-Osten b.) ott lesz, nincs aggodalmunk, de azután?

A bukaresti és számtalan más konzulátusi álló-

másoknál azonban már most is szükséges lenne újítás. ¹⁾

Azzal végezhetném, hogy „Dixi et salvavi animam meam!“ mert lelkiismeretesen közöltem tudomásomat, s közölni fogom ezentúl is, ha a haza érdeke úgy kívánandja. Ilyenkor háttérbe kel szorulni minden mellék-tekintetnek, valaminthogy a tárgy mellett nem jöhet kérdésbe az sem: kicsi vagy nagy írta-e; csak az, hogy mit irt a dologra.

¹⁾ Itt nem mulaszthatom el inteni nemes ifjainkat (értem a nemes szót nemcsak armális alakban), hogy iparkodjanak az „Orientális Akadémiába!“

Egy önkénytes tapasztalásai. (1)

„Az olasz hadjárat végét érte, Garibaldi Caprerába tért. Mi pedig francziák, a szabadság ifju katonái, telve lelkesedéssel és még inkább illusiókkal, szemcinket a hellén földre vetettük, mint a hol a forradalom kezdé foglalkodtatni az elméket. Mi természetesebb tehát, minthogy öröm és reménytől dobogó szívvel sieténk megfelelni a krétai fölkelők hívásának s Athénbe mentünk.

Ah, de mennél nagyobb vala lelkesedésünk, s mennél szebbek illusiónk, annál szomorubban kellett a valót fölismernünk. Mi azt hívők, hogy a nép, melynek segítségére oly önkénytesen sieténk, képes lesz minket megérteni. Jóhiszeműségünkben nem hallgattunk arra, amit nekünk az uj görögökről rosztat beszéltek; képzelődéseinkben meg valánk győződve, hogy csupa Themistocles és Leonidás, a kikkel együtt harczolni és meghalni fogunk; a hirhedt: „Timeo Danaos et dona ferentes“ nem tetszett előttünk egyébnek költészeti szeszélynél. Mi esztelenek odáig menénk, hogy még egyik legharapósabb kritikusunk műveit is elítéltük, aki pedig jól ismeré és valódi értéke szerint méltatá ezen elfajult népet, mely szünetlenül fényes multjával dicsekszik, feledve, hogy „nobless e oblige;“ ezen önző és nyercészkedés után leledző fajt, mely mindent birni akar, noha képtelen megtartani azt is, a mit néki mások adtak.

(1) Lásd a 14 ik lap jegyzékét.

Ez a nép háborút kíván, mely ezélből bizottmányokat alakít; Európát s a hirlapokat betölti fölhívásaival és titkos műveivel; elmondja jogait, vágyait és reményeit; kész — ugymond — minden áldozatra; de midőn aztán tettel kellend beváltani a szép szavakat, akkor változik a jelenet, elfeledi őseinek erényeit, s nem emlekezik csak hibáira, melyekhez csatlakoznak fokozatosan minden vétkek, mik több mint ezer év óta megmételezték. A bizottmányok, melyeknek pénztárai duzzadoznak a szomszéd nemzetek aláírásai és adakozásaitól üzérkednek az emberi élettel és megvásárolják a halált. Ha ők nagylelkűen 40 francot ígérnek minden önkénytesnek, gundjuk van rá abból 30 frankot visszatartani a fölszerelés költségeire . . . 10 drachmával aztán beléphetünk a háboruba! hanem kárpótlásul ott vannak a nagyszerű remények! Elutazás előtt élni is kell, de a bizottmánynak más teendői vannak, semhogy azt tudakolja, hogy az embereknek van-e valamire szükségük! Nagy horderejű gondokban van egészen elmerülve. Kutatja például, hol lehetne minél olcsóbban bevásárolni a felszerelési tárgyakat, hogy aztán nyereséggel adhassa el az önkénytesek számára, stb.

Ha azok is, kik a mozgalom élén állnak, hasonló elveket követnek, hogyan kívánhatni, hogy vállalatuk sikerüljön. Hiába ők néked azt fogják mondani mézes szavaikkal, hogy minden szervezve van, csak meg kell indulni, s a siker bizonyos. Az igazság azonban napfényre jő, hellén uraim! Ime a csekély részvét a mire a nagy hatalmaknál találtatok. Európa valóban ismeri, mi sors vár a ti szerencsétlen rászedettjeitekre. Zajos manifestatióitok hasztalan, nem változtatnak semmit a dolgok tényleges állásán.

Ki is, a ki veletek küzd? Kik segítségeitek? Nehány nyomorult bandita, elvnelküli férfiak, kik nem vesztethetnek semmit, hanem mindent nyerhetnek a népszerű agitációk közepett. Nem nyitottátok-e ki börtöneiteket, s árasztottátok el a társadalom szeméjével a szerencsétlen Krétát? Nem kínáltatok-e teljes kegyelmet a hírhedt brigárinak, ki különb király az ő hegyei közt, mint a ti monarchátok athéni palotájában! Kivéve néhány jó csaladbeli fiatal embert, kik, miként

mi, a szabadság büvös szavától elesábitattak; kivéve egyikét garibaldistát, a többi követőitek mind inkább méltók az akasztófára, mint bármi másra, mert ők beszennyezik a függetlenség zászlóját. Maguk a kandióták pirulnak eme banditák látára, kiket ti oly nagy zajjal és kegyesen küldtök hozzájuk. Ti zavarokat akartok szítani és magatok közt sem tudtok megegyezni; főnökeitek Coroneos, Zimbracaki stb. egyetértés nélkül működnek külön. A falvak, melyeken áthaladtok, hidegen maradnak; s a népség, mely titeket nem hívott fel védőkül, álmélkodik szavaitok és tetteitek fölött, s egy helyett két ellenséggel látja magát szemben, még nem tudván, melyik a veszedelmesebb.

Ime pár szóban, mire vezethető vissza ezen rettenetes fölkelés. Lehetetlen volt nekünk, nem fért össze becsületünkkel s francia méltóságunkkal, belépni ily emberek közé. S miután Yie msarli ezredessel egy pár élénk szóvitánk volt, elhagytuk Syrát, hol életünk veszedelemben vala; a rágalom minden nemét szórták itt ránk, de mi azokat megvetettük.

Visszatérve Athénbe, új indítványnyal álltak elibénk; Epirus és Thessaliában volt forradalom kitörendő. Mi, egy eszmének védői, feleedtük személyes bántalmainkat, s elfogadtuk az ajánlatot. Hanem a multakon okulva, előbb mégis magunk akartuk látni a helyszínét és a dolgokat, mielőtt a vállalatba fogtunk volna. Miután vagy tíz uzpot töltünk Chaleisban, hol az igazat bevallva, bennünket jól fogadtak, Lamia felé vettük utunkat. Itt közlék velünk a bizottmány nagyszerű terveit. E szerint az egész lakosság leirhatlan izgatottságban van. Amint a hó elolvad, tömegesen föl fognak kelni, minden készen van a működésre, s az ideiglenes kormány székhelyéül a spileusi zárdá jelöltetett ki. Sőt mi több négy ismert és szeretett főnök, a törökök félelme, tartózkodik számom követőkkel a határos falvakban. Még egy hónap s e tartományok örökre elvesztek a szultánra nézve. Ismervén már a görögöt, mint ki többet beszél, mint a mennyit tesz, magunk elutazánk a határookra, gyalog és üres zsebbel, azonban

számítva ama büszke és bátor hegyi lakókra, kiket nekünk oly tündöklő színekkel festének le.

Ah de, reményeinkben itt ismét kegyetlenül csalódnunk kellett; itt, hol általános rokonszenvvel véltünk találkozni, nem találtunk egyebet mint nyomoruságot. A hegyi görögök csak maguknak élnek. Elgondolható tehát a mi szomorú helyzetünk ezen meredek hegyek és vad lakosok közt, kik sokkal inkább el voltak foglalva saját munkáikkal, mint a forradalommal: éhséget, hideget, fáradságot — mindent szenvedtünk. Hazafias érzelmeket, szép ideákat, vagy gondolatokat nem találtunk sehol; hanem igenis borzasztó önzést, kielégíthetlen birvágyat és féktelen szeretét mindannak, mi ezüst. Az annyira dicséért főnökök nem valának mások, mint becstelen banditák, kik rablás és fosztogatásból éltek, néhány saját-szörű briganti követőikkel együtt romlás és pusztulás nyomait hagyva hátra mindenütt, hol megfordultak. Görög vagy muzulmán nekik mindegy volt.

Ime hová törpülnek a comité nagy és szép ígéretei. Hazudság mindenütt, és mindig csak hazudság. Mit voltunk teendők ily helyzetben? Visszatérni azon emberekhez, kik bennünket ily gyalázatos módon rászédtek, lehetetlen volt. A határ csak egy lépésnyire, s követve az ész és nem többé a szív tanácsát: pár óra alatt Törökországban valánk, ezen hitetlen barbárok között miként őket a görögök oly illedelmesen elnevezgeték. Ám legyen! Ezen hit és becsületnélküli emberek irányunkban nyájasak, illendők és legembérségebbek voltak. Ők, kiknek ha kezeikbe kerülünk, föl kellett volna hogy bennünket akaszszanak, azt bizonyíták be nekünk, hogy ha hit és igazság Görögországból száműzettek, ide menekülének. Több pasa elé vezetve, majd később a tábornok s a főkormányzóhoz is, mindenütt a leghizelgőbb és rokonszenvesebb fogadtatásra találtunk. Mi eddig valóban félreismertük Mahomed fiait. Ám tudják meg ők, tegnap még ellenségeink s ma legöszintébb barátink, hogy nem volt hálátlan emberekkel dolguk; mert hiszen csak alacsony lelkeknek terhes a hála. Ime mi nyilvánosan és melegen köszönjük nagy szíveségeiket.

S ha most kérdezne valaki : mit tartunk mindezek után ? azt felelnök neki ; hogy soh se itélj elfogultan egy nemzetről, máskülönb, mint mi, a legfatálisabb tévedésbe esel. Különb, ránk francziákra nézve közönyös lehet az egész görög-ottomán veszekedés ; miért pártoljuk az egyiket inkább mint a másikat ? Mi tapasztaltuk, hogy a görögök még nem érettek a szabadságra ; alávalóságuk és intrigáik által arra érdemlenné is lőnek ; a becsülettel nem trafikálnak s dicsőséges dologból üzérkedést nem csinálnak. Ti, görögök, a szabadság ürügye alatt vallási harczot, és nem nemzeti háborut viseltek.

A mit ti török barbárságnak neveztek, azt nem késnétek zsarnoksággal és görög türelmetlenséggel váltani fel ; mig nem az orosz kancsuka alá kerülnétek , mely perfid eljárások sikere esetében okvetlenül sorsotok lenne.

Kelt Larissában, márczius 2-án 1867.

Joanny Giraud, mp.

Maçonból, Franciaország Saône és Loire megyéjéből.

Szükséges-e még ezekhez hozzátenni, hogy Garibaldi-nak fia, Menotti is, a f. év tavaszán, társaival együtt, kiábrándulva hagyá oda Athént.

